

บทที่ 3

พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย จากพระอุระและพระพาหุซ้ายพระมงคลบพิตร

พระมงคลบพิตรประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหารมงคลบพิตรใกล้พระราชวังโบราณ ด้านทิศตะวันตก ในเขตตำบลประตูลี้ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปมีขนาดใหญ่ องค์พระพุทธรูปก่ออิฐเป็นแกน หุ้มหรือบุด้วยโลหะสำริด และลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง 9.55 เมตร ส่วนสูงองค์พระ 12.45 เมตร ฐานบัวสูง 16.95 เมตร¹

ภาพที่ 29 พระพุทธรูปมงคลบพิตร ประดิษฐานภายในวิหารมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

¹ ขนาดอย่างละเอียดขององค์พระมงคลบพิตร ส่วนสูงเฉพาะองค์พระไม่รวมฐานบัว 12.45 เมตร ฐานบัวสูงจากพื้นถึงองค์พระ 4.50 เมตร พระเศียรวัดโดยรอบตรงเหนือพระกรรณ 7.25 เมตร พระพักตร์กว้าง 2.32 เมตร บัวหางยระหว่างพระเกตุมาลาถึงพระรัศมีสูง 0.43 เมตร พระรัศมีเหนือบัวหางยสูง 1.30 เมตร พระกรรณยาวข้างละ 1.81 เมตร พระเนตรยาวข้างละ 1.05 เมตร พระนาสิกยาว 1.50 เมตร และพระโอษฐ์ยาว 1.16 เมตร

พุทธลักษณะพระมงคลบพิตร พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย เนื้อฐานบัวทรงารองรับที่ตั้งอยู่บนชุกชุกรานสิงห์ ด้านหน้ามีผ้าทิพย์ที่ทำลาดเข้าไปได้ที่นั่งขององค์พระ แล้วพาดลงมาด้านหน้าฐานพระพุทธรูป พระพักตร์ยังคงรักษาเค้าเดิมตามที่ปรากฏในภาพถ่ายก่อนการบูรณะ (ภาพที่ 30) เค้าพระพักตร์มนเครื่องแต่งพระพักตร์ห่างจากสุนทรีภาพของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยมากพอใช้² ส่วน พระรัศมีเป็นเปลวสูง เนื้อพระเกตุมาลาหรืออุษณีษะที่ตกแต่งโดยรอบด้วยลายกลีบบัว เม็ดพระศกขนาดเล็ก พระนลาฏกว้าง มีไรพระศกเป็นแนวกรอบพระพักตร์ ไค้งหยักตรงกลางพระนลาฏ พระขนงเป็นเส้นไค้งระหว่างพระขนงตรงกลางพระนลาฏ มีอุณาโลมล้อมด้วยกรอบสี่เหลี่ยมประดับอัญมณี พระกรรณยาว พระเนตรเหลือบมองลงต่ำ พระนาสิกโด่งเป็นสัน พระโอษฐ์เป็นเส้นตรง พระพาหุกว้างอย่างฝั่งผาย ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา สังฆาฏิพาดผ่านพระอังสาซ้ายเป็นแถบกว้างซ้อนกันสองชั้น ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี ปลายหยักคล้ายเขี้ยวตะขาบ (ภาพที่ 29)

ภาพที่ 30 ภาพถ่ายพระพุทธรูปมงคลบพิตรในสมัยสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2421

ที่มา : ญัฎฐภัทร จันทวิช . “ การกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูป ที่พบในพระอุระ และพระพาหาเบื้องซ้ายของพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา , “ ศิลปากร 49 , 6 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2549) : 11 .

² สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 143 .

ภาพขยายพระพักตร์พระมงคลบพิตรในปัจจุบัน กับพระพักตร์ก่อนการบูรณะ

จากพุทธลักษณะดังกล่าว พระมงคลบพิตรจัดอยู่ในกลุ่มพระพุทธรูปอุ้มทองที่ได้รับการอิทธิพลศิลปะสุโขทัย จากลักษณะของพระพักตร์ค่อนข้างมนคงเกิดจากรูปทรงลักษณะเหลี่ยมผสมกับรูปไข่ เช่น พระพุทธรูปยืน ปูนปั้น ประดิษฐานในซุ้มจระนำของปราสาทประธานวัดพระราม สร้างขึ้นในระหว่างสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 (ภาพที่ 31) สุนทรียภาพของพระพักตร์แบบนี้ น่าจะมีส่วนสืบทอดอยู่ในยุคมา³ ซึ่งเค้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่คล้ายจากรูปเหลี่ยมอันเนื่องมาจากศิลปะแบบขอม ผสมกับพระพักตร์รูปไข่ในอิทธิพลศิลปะสุโขทัย แล้วกลายเป็นพระพักตร์ที่กว้างมน จนเกิดเป็นลักษณะพระพักตร์ที่สะท้อนสุนทรียภาพใหม่อันแตกต่างไปจากเดิม อาจเกิดจากบริบททางสังคมและเหตุผลทางการเมืองบางประการ ดังเช่นพุทธลักษณะพระพักตร์แบบพระมงคลบพิตร คงเป็นรูปแบบพระพักตร์พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนกลาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22

ภาพที่ 31 พระพุทธรูปแบบอยุธยา ปูนปั้น อยุธยายุคต้น(ภาพถ่ายเก่า) เคยประดิษฐานในซุ้มจระนำ ด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน วัดพระราม (ปัจจุบัน เสียหายหายไปแล้ว)

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2544) , 142.

³ สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2545), 142 .

ความเป็นมาของพระมงคลบพิตร

พระพุทธรูปมงคลบพิตรองค์นี้ ไม่พบหลักฐานผู้สร้าง และอายุสมัยการสร้าง แต่มีข้อความปรากฏในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า พระมงคลบพิตรเดิมอยู่ทางฝ่ายตะวันตกนอกพระราชวัง พระเจ้าทรงธรรมโปรดให้ชะลอมาไว้ทางฝ่ายตะวันตกตรงที่ประดิษฐานอยู่ในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ.2146 (จุลศักราช 965) ว่า

“ศักราช 965 ปีเถาะศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ชักพระมงคลบพิตรอยู่ฝ่ายตะวันออกมาไว้ฝ่ายตะวันตก แล้วให้ก่อพระมรุภูปใส่ในปีนั้น...”⁴

จากความในพระราชพงศาวดารดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระมงคลบพิตรองค์นี้ต้องสร้างขึ้นไม่หลังไปกว่ารัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งครองราชย์ ช่วงปี พ.ศ.2153-2171 คือ ช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 22

ต่อมาในปี พ.ศ.2243 ช่วงสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2249 - 2251) เกิดอสุณีบาต(ฟ้าผ่า) ตกลงมาต้องยอดมณฑปที่ประดิษฐานพระมงคลบพิตร เกิดไฟไหม้เครื่องบนหลังคาหักพังลงมาถูกพระเศียรพระมงคลบพิตรหักลงถึงพระศอก ทำให้พระเศียรตกลงสู่พื้นมณฑป พระองค์จึงโปรดฯ ซ่อมและให้ช่างพนักงานรื้อมณฑปและก่อสร้างเสริมผนังด้านหน้า ด้านหลังเฉียงขึ้นไปรับช่อจั่ว โปรดให้แก้ไขเครื่องบนจากมณฑปแปลงเป็นวิหารขนาดใหญ่ มีความยาว 1 เส้นเศษ ดำเนินการแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ.2245 และโปรดให้มีงานฉลองมหรสพ 3 วัน และทรงถวายเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก

เหตุผลในการที่ต้องแก้ไขจากมณฑปเป็นวิหารนั้น มีหลักฐานที่ตรวจพบในปัจจุบันว่า ไม่ได้มีการรื้อซากมณฑปของเดิมออก หรือก่อแก้ไขและผนังใหม่แต่อย่างใด คงก่อสร้างผนังด้านหน้าและด้านหลังเฉียงขึ้นไปรับช่อและจั่วเท่านั้น ส่วนหลังคานั้นคงจะเป็นยอดอย่างมณฑปของเดิม เพราะปรากฏความในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดให้ซ่อมแซมบูรณะพระวิหารอีกครั้ง

ส่วนพระศอก(คอ) พระมงคลบพิตรที่ต้องอสุณีบาตหักตกลงมานั้น ก็คงจะต่อให้คืนดังเดิมในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ คงไม่ปล่อยให้หักพัง แล้วจึงมาต่อพระศอกในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งเป็นเวลาที่ห่างกันอย่างน้อย 20-30 ปี อย่างที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร การปล่อยให้พระพุทธรูปที่ประชาชนเคารพบูชา อีกทั้งยังประดิษฐานอยู่ใกล้กับพระราชวังหลวงอันเป็นที่ประทับขององค์พระมหากษัตริย์ และคงจะเป็นการผิดแผกจากคตินิยมและความศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีพระพุทธรูป หากจะปล่อยให้เกิดการหักชำรุดของพระพุทธรูปสำคัญของบ้านเมือง

⁴ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 2 ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์(จาด) , 397 .

ต่อมาในปี พ.ศ.2284 รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์ พ.ศ. 2275 - 2301) โปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยนั้น คือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์เป็นแม่กองในการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรให้ติดดั้งเดิม ซึ่งการปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้น พบหลักฐานจากการตรวจสอบ คือการต่อมุขด้านหน้า และสร้างเสารอบผนังด้านนอกวิหาร เมื่อสร้างแล้วคงทำให้ภายในวิหารมีดกว่าเดิม จึงได้แปลงหลังคายอดมาเป็นหลังคาอย่างวิหารทั่วไป และซ่อมฐานบัวหัวเม็ด และกำแพงแก้ว

สำหรับลักษณะของวิหารนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระวินิจฉัยว่า จากการศึกษาศาขากอิฐเดิม วิหารมีการแก้ไข 2 ครั้ง คือ เดิมก่อเป็นมณฑปก่อนแล้วมาเปลี่ยนหลังคาวิหาร หลังคาคลุมลงมาจนเกือบจรดถึงดิน ทำให้วิหารมีดมาก แม้จะมีการเจาะช่องหน้าต่างด้านหน้าอย่างง่าย 2 ช่อง เพื่อให้แสงสว่างเข้า แต่ก็ไม่สว่างมากนัก⁵

ส่วนพระเศียรพระมงคลบพิตรนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกว่า มีลักษณะบางประการผิดกับพระพุทธรูปอื่น คือ การทำบัวหงายคั่นระหว่างพระเกตุมาลา กับพระรัศมี ซึ่งหักชำรุดหมด และการทำบัวหงายคั่นเป็นการเสริมยกพระรัศมีให้สูงขึ้น เพื่อให้สามารถมองเห็นพระรัศมี เนื่องจากพระมงคลบพิตรตั้งอยู่บนฐานสูงและวิหารก็ค่อนข้างแคบ เมื่อประชาชนเข้าไปสักการบูชาพระพักตร์จะบังพระรัศมี ไม่สามารถมองเห็นพระรัศมีได้โดยตลอด เท่ากับเห็นพระพุทธรูปไม่เต็มองค์ แลเห็นเป็นพระสาวกไป พระองค์ทรงสันนิษฐานว่า การทำบัวหงายตรงพระเกตุมาลาหรืออุษณีษะนั้น อาจทำเพิ่มเติมเมื่อมีการบูรณะองค์พระในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

พระมงคลบพิตรคงเสียหายอย่างหนักอีกครั้ง เมื่อพม่ายกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อปีพ.ศ.2310 วิหารคงพังทลายลงมาทับองค์พระ ทำให้พระเกตุมาลา พระรัศมี และพระพาหาหว่าลงมาจนถึงพระกรขวาหักพังเสียหาย และคงถูกปล่อยทิ้งไว้ในสภาพเช่นนั้น ตราบจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รวปี พ.ศ. 2463 ซึ่งตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ได้ทำการบูรณะองค์พระมงคลบพิตรด้วยการซ่อมพระเมาพีและพระกรข้างขวาด้วยปูนปั้น ส่วนวิหารยังคงสภาพปรักหักพังอยู่เช่นเดิม (ภาพที่ 32)

⁵ อนุรักษ์ภัทร จันทวิช . “ การกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูป ที่พบในพระอุระ และพระพาหาเบื้องซ้ายพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ,“ ศิลปการ 49 , 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2549) : 6-33 .

ภาพที่ 32 พระมงคลบพิตรที่ได้รับการบูรณะพระรัศมีและพระกรขวาแล้ว เมื่อปี พ.ศ.2463

ที่มา : มูลนิธิพระมงคลบพิตร , ประวัติพระมงคลบพิตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนครศรีอยุธยา : เทียนวัฒนา , 2544) ,17.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงชมฝีมือช่างในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่าเชี่ยวชาญงานช่างอย่างมาก ทรงยกตัวอย่างพระมงคลบพิตรตั้งแต่วินิจฉัยพระว่าทำดีมากฐานบัลลังก์มีบัวคว่ำตั้งอยู่บนหลังสิงห์ค่อม ซึ่งไม่ทรงเห็นมีที่ไหนทำ และผ้าทิพย์ที่ปลูลาดบนฐานพระพุทธรูป และปล่อยชายให้ยาวลงมาด้านหน้าของฐานพระ งามราวกับเป็นผ้าจริง ตั้งแต่การปลูลาดผ้าเข้าไปได้ที่นั่งพระและคลี่ลาดห้อยลงมาดูอ่อนช้อยไปตามชั้นฐาน ถึงปลายสุดของผ้าองนพาดอยู่บนหน้าสิงห์ ถือเป็นความเชี่ยวชาญอย่างยิ่งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ต่อมาในปี พ.ศ.2474 ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 คุณหญิงอมเรศรมบัติ มีศรัทธาปฏิสังขรณ์ฐานพระพุทธรูปและทำผ้าทิพย์ใหม่ โดยลบลดลายปูนปั้นของเดิมออกทั้งหมด ซึ่งไม่งดงามอ่อนช้อยอย่างของเดิม (ภาพที่ 33)

ภาพที่ 33 ฐานพระ และผ้าทิพย์ประดับฐานพระพุทธรูปมงคลบพิตร ที่ทำใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2474

และในปี พ.ศ.2484 กรมศิลปากรจะได้ทำการบูรณะวิหารพระมงคลบพิตร ด้วยการซ่อมเสาวินิจฉัยให้ตั้งตรงด้วยการตัดและไต่เสา และซ่อมกำแพงแก้วทั้ง 4 ด้าน ด้วยการหล่อคอนกรีตค้ำยัน แต่ไม่ได้รับการอนุญาต

จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2498 พลเอกอุณู นายกรัฐมนตรีแห่งสหภาพพม่ามาเยือนประเทศไทย และได้เดินทางไปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อปลุกต้นโพธิ์บริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตร และได้มอบเงิน จำนวน 200,000 บาท เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วิหารและพระมงคลบพิตร และรัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้อนุมัติเงินอีก จำนวน 250,000 บาท มอบให้กรมศิลปากรออกแบบให้ใกล้เคียงของเดิม โดยมอบให้กรมโยธาธิการดำเนินการก่อสร้าง โดยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2499 พร้อมกับดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอีกหลายแห่ง อาทิเช่น วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น เพื่อจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ

ในปี พ.ศ.2499 กรมศิลปากรได้ทำการสำรวจองค์พระมงคลบพิตรเพื่อดำเนินการบูรณะ ได้พบรอยร้าวที่ส่วนพระอุระและพระพาหาซ้าย ทำให้พบพระพุทธรูปสำริด ที่มีรูปแบบศิลปะและขนาดที่แตกต่างกัน ประมาณ 85 องค์ ซึ่งต่อมาได้ได้นำพระพุทธรูปทั้งหมดไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม (พระราชวังจันทรเกษม) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และต่อมาจึงได้มีการแบ่งพระพุทธรูปบางส่วนมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเช่นกัน

⁶ จากการตรวจสอบ จากพระพุทธรูปที่จัดแสดงและเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

ประวัติการศึกษาค้นคว้า

เนื่องจากไม่ปรากฏประวัติการสร้างพระพุทธรูปมงคลบพิตรในเอกสารใด ทำให้ที่ผ่านมามีนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษา และตั้งข้อสมมติฐานต่างกันไป ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระวินิจฉัยเกี่ยวกับการอายุสมัย และการก่อสร้างองค์พระมงคลบพิตร ไว้ในหนังสือ **สาส์น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** ได้ทรงมีพระวินิจฉัย พอสรุปความได้ว่า ทรงศึกษาค้นคว้าจากเอกสารพระราชพงศาวดารต่าง ๆ ทรงพบว่ากล่าวถึงการสร้างพระมงคลบพิตรที่ต่างสมัยกันไป แต่สร้างอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับสถานที่ประดิษฐานปัจจุบัน ซึ่งหากจากวัดซีเซียง ซึ่งทรงเชื่อว่าเป็นวัดวรเชษฐุ์ สถานที่พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระนเรศวร และคงสร้างในสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ พ.ศ. 2148-2153) และเป็นทีเดียวกับวัดซีเซียง จากการวินิจฉัยดังกล่าว ทรงเห็นว่าตรงกับเรื่องราววัดซีเซียงที่บันทึกในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ที่กล่าวว่า

“เมื่อจุลศักราช 900 (พ.ศ.2081 สมัยพระไชยราชาธิราช) แรกให้พูนดิน ณ วัดซีเซียงในเดือน 6 นั้น แรกสถาปนา **พระพุทธเจ้า และพระเจดีย์...**”⁷

ดังนั้น แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า อาจหมายถึงองค์พระพุทธรูปมงคลบพิตรที่อาจสร้างไม่แล้วเสร็จในสมัยพระเอกาทศรถ เมื่อมาถึงรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม จึงทรงย้ายจากที่เดิมบริเวณวัดซีเซียง มาประดิษฐาน ณ สถานที่ปัจจุบัน⁸

และจากการศึกษาซากอิฐเดิมนั้น วิหารมีการแก้ไข 2 ครั้ง เดิมก่อเป็นมณฑปก่อน แล้วมาเปลี่ยนหลังคามณฑปเป็นหลังคาจั่วซ้อนชั้น หลังคาคลุมลงมาเกือบถึงพื้น ทำให้ในวิหารมีดมามาก แม้จะมีการเจาะช่องหน้าต่างด้านหน้าแบบง่าย 2 ช่อง เพื่อให้แสงสว่างเข้าไป แต่ก็ไม่สว่างมากนัก ส่วนพระเศียรของพระมงคลบพิตรนั้น มีลักษณะบางอย่างผิดกับพระพุทธรูปอื่น คือ มีบัวหงายคั่นระหว่างพระเกตุมาลาหรืออุษณีษะกับพระรัศมี การที่ทำบัวหงายคั่นนั้นเป็นการเสริมยกพระรัศมีให้สูงขึ้นเพื่อให้เห็นรัศมีโดยตลอด ไม่เช่นนั้นพระพักตร์จะบดบังพระรัศมี พระองค์ทรงสันนิษฐานว่าการทำบัวหงายตรงพระเกตุมาลา(อุษณีษะ)คงทำเพิ่ม เมื่อปฏิสังขรณ์ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ช่วงปี พ.ศ.2275 - 2301 ละสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง

⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ,” ใน **คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์** , พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : คลังวิทยา , 2515) , 93.

⁸ กรมศิลปากร . **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ , 2515) ,141-169 .

ตั้งข้อสันนิษฐานว่า พระมวงคल्पิตร์เดิมน่าจะจะเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างกลางแจ้ง เช่นเดียวกับในลังกา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรง สันนิษฐานว่า พระมวงคल्पิตร์เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างไว้กลางแจ้งเช่นในลังกา หรือพระ พุทธไตรรัตนนายก (หลวงพ่โต) พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ วัดพนัญเชิงวรวิหาร พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี และพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดฯ ให้ชะลอพระพุทธรูปมาทางตะวันตก แล้วก่อพระมณฑปครอบนั้นคงเป็นพระมณฑปอย่างมณฑป พระพุทธรูปบาท จังหวัดสระบุรี⁹

ตรี อมาตยกุล ได้วินิจฉัยเกี่ยวกับลักษณะของพระมวงคल्पิตร์ ว่า จากรูปร่าง ลักษณะพระมวงคल्पิตร์คงสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะไม่ใช่ลักษณะของพระพุทธรูป แบบอุ้งทองเสี้ยวที่เดียว แต่มีเค้าแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยเจือปนอยู่ด้วย เชื่อว่าลักษณะ พระพุทธรูปแบบนี้คงเกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงครองราชย์ช่วง พ.ศ.1991-2031 เนื่องจากพระองค์ได้ประทับอยู่ทางหัวเมืองเหนือเป็นเวลานาน คงได้แบบอย่างในการสร้าง พระเจดีย์และพระพุทธรูปมาจากอาณาจักรสุโขทัย และอาจไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปตามแบบอย่าง ของขอม และคงนิยมสร้างต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ พ.ศ.21453-2171) พระมวงคल्पิตร์ก็คงสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลานี้ และคงต้องสร้างขึ้นก่อนรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22¹⁰

ส่วนวิหารพระมวงคल्पิตร์ คงสร้างขึ้นเฉพาะวิหารเพื่อประดิษฐานพระมวงคल्पิตร์ เท่านั้น เพราะสถานที่ประดิษฐานในปัจจุบันไม่พบร่องรอยของความเป็นวัดมาก่อน เนื่องจาก ปรากฏความในพระราชพงศาวดารหลายฉบับว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้ชะลอพระมวงค ล্পิตร์ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวังมาไว้ทางตะวันตก แล้วสร้างมณฑปประดิษฐานไว้ (คือสถานที่ตั้งในปัจจุบัน) เมื่อจุลศักราช 956 หรือ พ.ศ.2146 ต่อมาอีก 3 ปี คือ จุลศักราช 968 (พ.ศ. 2149) จึงโปรดให้ปูนดินหน้าวิหารกลับไปเป็นที่ถวายเป็นพระเพลิง ใกล้เคียงพระราชวังด้าน วัดพระศรีสรรเพชญ์ และในสมัยพระไชยราชาธิราชโปรดให้สร้างวัดซีเซียงขึ้นตรงบริเวณที่ว่าง ระหว่างสนามสร้างพระเมรุกับกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทำให้สถานที่ปลูกสร้างพระเมรุสำหรับการ ถวายพระเพลิงดับแคบไป สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดให้เคลื่อนย้ายพระมวงคल्पิตร์ไป ทางทิศตะวันตก และปรับพื้นที่และขยายสนามที่จะสร้างพระเมรุสำหรับถวายพระเพลิงให้กว้างขึ้น

⁹ กรมศิลปากร . **ศาสนสมเด็จ เล่มที่ 12** (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ , 2515) ,141-169 .

¹⁰ ตรี อมาตยกุล . "วิจารณ์พระมวงคल्पิตร์ , " **ศิลปากร** 3,2 (สิงหาคม 2509) : 52-59 .

กว่าเดิม หนังสือว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นในรัชกาลที่ 1 ได้บรรยายถึงสภาพพระนครศรีอยุธยา ก่อนจะเสียกรุง มีข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงประตูที่เรียกว่าประตูหูช้าง หรือประตูทิวทัศน์ไทรต้นนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์อธิบายว่าเป็นประตูติดกับแนวกำแพงด้านใต้ตรงมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์ น่าจะเป็นประตูที่ในจดหมายเหตุเรื่องงานพระศพเรียกว่าประตูนครไชยสำหรับเป็นประตูขนวนช้างในออกไปถวายพระเพลิงพระศพที่พระเมรุกลางเมือง ส่วนป้อมปืนกลางตรงวัดชีเขียงหรือวัดสี่เสียง เป็นป้อมพระราชวังด้านใต้ อยู่เกือบตรงกลางของวัดพระศรีสรรเพชญ์ ด้านหน้าป้อมมีทางออกที่อยู่ระหว่างด้านหลังวิหารแกลบ กับด้านหน้าวิหารพระมงคลบพิตร หนังสือว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยากล่าวว่าอยู่ตรงกลางวัดชีเขียง ส่วนบริเวณด้านหน้าป้อมไม่พบว่ามียอดปรากฏอยู่เลย จึงทำให้สันนิษฐานว่าพระมงคลบพิตรอาจเป็นพระพุทธรูปที่สร้างไว้ในวัดชีเขียงเพราะเป็นวัดที่อยู่ใกล้กับสถานที่ประดิษฐานพระมงคลบพิตรในปัจจุบัน¹¹

หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63 ในเรื่องการตรวจค้นของพระยาโบราณราชธานินทร์ กล่าวว่ ป้อมปืนตรงวัดชีเขียงเป็นป้อมพระราชวังด้านใต้อยู่ตรงกลางวัดพระศรีสรรเพชญ์ หน้าป้อมออกระหว่างหลังวิหารแกลบกับหน้าวิหารพระมงคลบพิตร ใน กฎมณเฑียรบาล เรียกว่า ป้อมศาลาพระวิหารบพิตร ซึ่งชื่อที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลนี้คงเป็นที่มาของชื่อวิหารมงคลบพิตรในเวลาต่อมา¹²

การที่ไม่พบซากอาคารของวัดชีเขียง ทั้งอุโบสถหรือเจดีย์ อาจเป็นคตินิยมแต่โบราณ มักสร้างเจดีย์ด้านหลังวิหาร ก็เท่ากับสร้างไว้หลังพระประธานด้วยเช่นกัน เมื่อเคลื่อนย้ายพระมงคลบพิตรที่เป็นพระประธานไปทางตะวันตก ซึ่งก็คือการถอยไปด้านหลังนั้น จำเป็นต้องย้ายเจดีย์ออกเสียก่อน จึงเป็นเหตุให้ไม่พบซากเจดีย์ในบริเวณวัดชีเขียง¹³ และเมื่อชะลอพระมงคลบพิตรไปได้ ณ สถานที่ประดิษฐานในปัจจุบัน

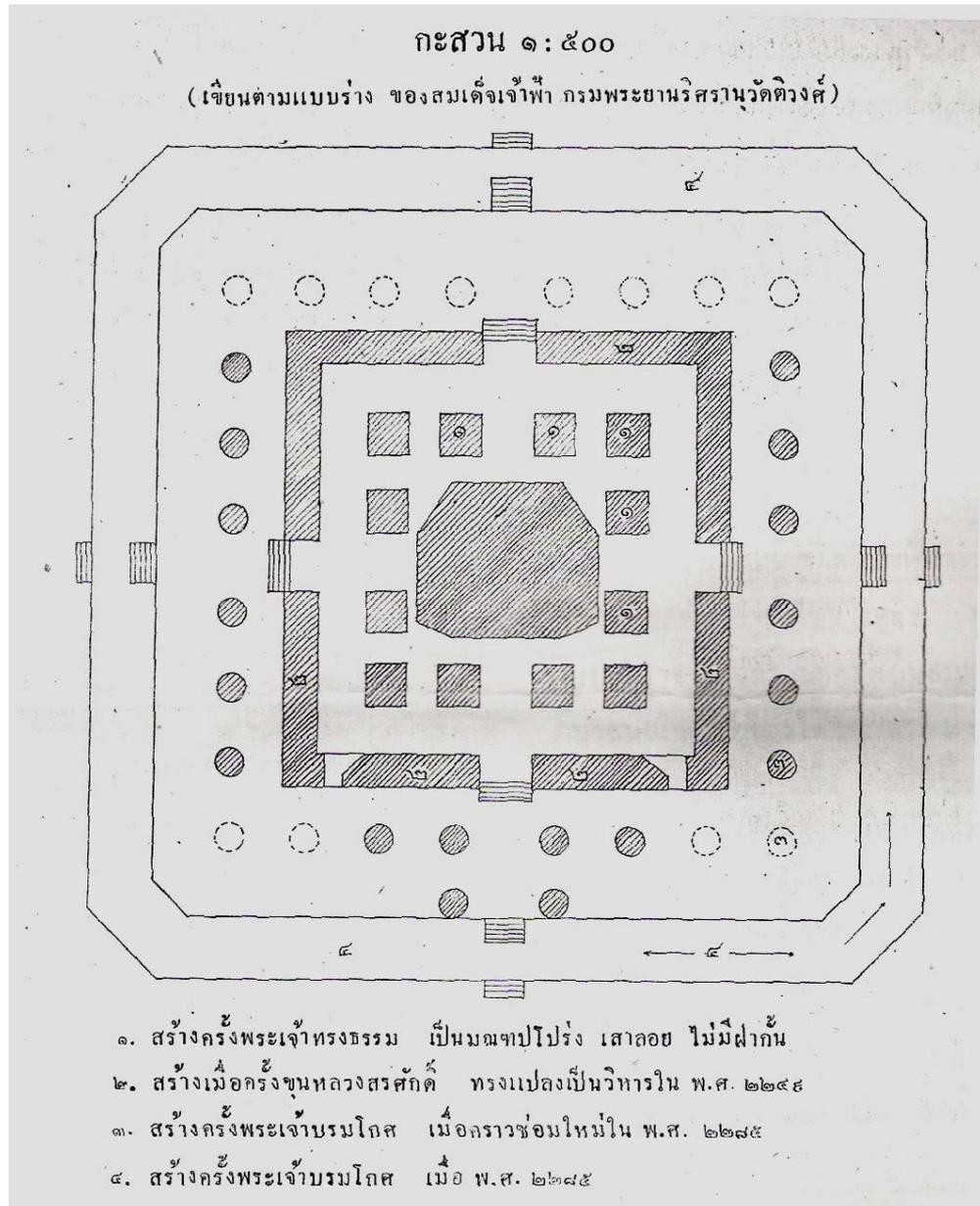
ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาก็ไม่พบหลักฐานการสร้างสิ่งก่อสร้างใดเพิ่มเติม มีเพียงการซ่อมสร้างในส่วนที่ชำรุดหักพังและการเปลี่ยนแปลง เสา ผนัง และเครื่องบนหลังคา ตามที่บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ และร่องรอยจากการตรวจสอบวิหารก่อนการบูรณะ ดังแบบร่างวิหารพระมงคลบพิตรที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียน

¹¹ ศรี อมาตยกุล .“วิจารณ์พระมงคลบพิตร, 54-56 .

¹² พระยาโบราณราชธานินทร์ , “อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา,“ ใน **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63 เรื่องกรุงเก่า** (พระนคร : ม.ป.ท , .2512) , 49 .

¹³ ศรี อมาตยกุล .“วิจารณ์พระมงคลบพิตร ,” **ศิลปากร** 3,2 (สิงหาคม 2492) : 54-56 .

ไว้ (ภาพที่ 34) และเมื่อกรมศิลปากรทำการขุดค้นบริเวณวิหารพระมงคลบพิตรก็ไม่พบร่องรอยของ อุโบสถ เจดีย์ หรือร่องรอยอาคารใดที่แสดงถึงความเป็นวัดเลย ยิ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า สถานที่นี้คงสร้างเฉพาะอาคาร(วิหาร) เพื่อประดิษฐานพระมงคลบพิตรเท่านั้น

ภาพที่ 34 แบบร่างแผนผังวิหารพระมงคลบพิตร ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนไว้
ที่มา : ตรี อมาตยกุล . "วิจารณ์พระมงคลบพิตร , " ศิลปากร 3,2 (สิงหาคม 2492) : 58 .

จากการศึกษาค้นคว้า และหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ และการขุดตรวจสอบสวนทางโบราณคดีดังกล่าว ทำให้เชื่อได้ว่า พระพุทธรูปมณฑลพิตรคงสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) ซึ่งอาจดำเนินการไม่แล้วเสร็จ จนล่วงมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ พ.ศ.2148 - 2153) และอาจด้วยพื้นที่คับแคบ ในการสร้างพระเมรุ ดังการวินิจฉัยเบื้องต้น หรืออาจมีเหตุผลจำเป็นด้วยประการใดประการหนึ่งใน สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงทรงชะลอย้ายมายังสถานที่ปัจจุบัน ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ดังนั้น การกำหนดอายุของพระพุทธรูปมณฑลพิตร จึงควรอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22

อย่างไรก็ตาม พบว่าไม่ปรากฏหลักฐานหรือเอกสารใด ที่กล่าวถึงการบรรจุพระพุทธรูปในพระอุระและพระพาหุซ้ายของพระมณฑลพิตรเลย จนกระทั่งปี พ.ศ.2499 กรมศิลปากรได้สำรวจพบรอยร้าวบริเวณพระอุระและพระพาหุซ้าย จึงได้พบว่ามีพระพุทธรูป สัริดจำนวนหนึ่งบรรจุอยู่ภายในองค์พระ

พระพุทธรูปที่พบจากพระอุระและพระพาหาซ้ายพระมงคลบพิตร

การค้นพบพระพุทธรูปสำริดภายในพระอุระและพระพาหาซ้ายพระมงคลบพิตร เกิดขึ้นระหว่างการบูรณะซ่อมแซมองค์พระ โดยกรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2499 เนื่องจากต้องกะเทาะองค์พระบางส่วนที่ชำรุดออก ทำให้พบพระพุทธรูปสำริด ลงรักปิดทอง ทั้งขนาดเล็กและขนาดย่อม จำนวน 85 องค์¹ ปัจจุบัน พระพุทธรูปสำริดที่พบได้เก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม (พระราชวังจันทรเกษม)² และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา³ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการตรวจสอบของกรมศิลปากรในเบื้องต้นพบว่า พระพุทธรูปมีลักษณะที่แตกต่างกันไปหลายรูปแบบ หลายสมัย

จากการศึกษาค้นคว้าที่ผ่านมา อนุรักษ์ภัทร จันทวิช ได้แบ่งกลุ่มพระพุทธรูปสำริดที่พบจากพระอุระและพระพาหาซ้ายของพระมงคลบพิตร ตามรูปแบบพระพุทธรูปออกเป็น 6 กลุ่ม คือ

1. ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 18
2. ศิลปะชู่ทอง พุทธศตวรรษที่ 19
3. อยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 20
4. ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20-22
5. ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 21-22
6. ศิลปะอยุธยา สกุลช่างนครศรีธรรมราช (แบบขนมต้ม) พุทธศตวรรษที่ 20-22

จากการกำหนดอายุพระพุทธรูปทั้ง 6 กลุ่ม มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 18 – 21 ซึ่งเป็นหลักฐานสนับสนุนว่าพระมงคลบพิตรคงสร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 – 21⁴

แต่จากการศึกษารูปแบบของพระพุทธรูปสำริดดังกล่าว พบว่ามีพุทธลักษณะผสมผสานกันของรูปแบบแต่ละสมัย ทั้งที่มีมาก่อนและร่วมสมัยกับศิลปะอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว ที่แสดงถึงเชิงช่างที่ทดลองเลือกรับปรับแต่งรูปแบบแต่ละศิลปะ เพื่อให้ได้พุทธลักษณะที่งดงามลงตัว จึงแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้

¹ จากการตรวจสอบ จากพระพุทธรูปที่จัดแสดงและเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

² จำนวน 24 องค์

³ จำนวน 61 องค์

⁴ อนุรักษ์ภัทร จันทวิช . “ การกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูปที่พบในพระอุระ และพระพาหาเบื้องซ้ายพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ,” ศิลปากร 49 , 6 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2549) : 6-33.

พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น

พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น ยังคงเป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่พัฒนารูปแบบเนื่องมาจากพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 1 ที่สร้างขึ้นก่อนสมัยอยุธยาเป็นราชธานี พระพุทธรูปกลุ่มนี้ จัดอยู่ในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาตอนต้น ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 – กลางพุทธศตวรรษที่ 20 คือ กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) และศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 (กลางพุทธศตวรรษที่ 20) และกลุ่มพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – กลางพุทธศตวรรษที่ 21

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 (อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20)

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทองกลุ่มแรกนี้ มีพุทธลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปแบบศิลปะลพบุรี ไม่ต่างไปจากพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 1 ที่กำหนดอายุไว้ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 - 19⁵ คือ ยังมีเค้าพระพักตร์สี่เหลี่ยมแบนขอม พระขนงต่อกันคล้ายรูปปีกกา พระโอษฐ์หนา พระนลาฏกว้าง มีขอบไรพระศกคาด เม็ดพระศกเล็ก พระเกตุมาลาสูงขึ้นเพียงเล็กน้อย และรัศมีได้คลี่คลายจากรูปดอกบัวตูมมาเป็นพระรัศมีรูปเปลว แต่ยังคงมีขนาดเล็ก (ภาพที่ 35) แต่จะค่อย ๆ ปรับเป็นเปลวสูงขึ้น แต่ยังแข็งกระด้าง (ภาพที่ 36) ซึ่งเป็นลักษณะของการรับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยแล้ว จึงจัดอยู่ในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ดังหลักฐานการพบพระพุทธรูปแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ และวัดราชบูรณะ ในสมัยอยุธยาตอนต้น ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ พบทั้งพระพุทธรูปยืนแสดงปางวิตรรกะ และแสดงธรรมทั้งสองพระหัตถ์ แสดงถึงอิทธิพลศิลปะทวารวดีในภาคกลาง⁶ (ภาพที่ 35) และแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์เดียว (ภาพที่ 36) พระวรกายยังคงหนาก่อนจะปรับเปลี่ยนให้เพรียวบางขึ้น แต่ยังคงลักษณะที่แข็งกระด้าง ตั้งตรง แบบประติมากรรมสลักหิน (ภาพที่ 36) ครองจีวรห่มคลุมบางแนวพระวรกายแลเห็นรัดประคดคาดทับบนแถบจีวรด้านหน้า เช่นเดียวกับพระพุทธรูปศิลปะลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 รวมทั้งเค้าพระพักตร์ที่ยังแสดงถึงรูปแบบประติมากรรมในศิลปะเขมร แบบบายอน อย่างชัดเจน

⁵สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 138 .

⁶หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 77.

ภาพที่ 35 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 36 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 มีพุทธลักษณะที่สำคัญ คือ พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระนลาฏกว้าง มีขอบไรพระศก พระขนงรูปปีกกา พระรัศมีเป็นรูปเปลว⁷ แต่ยังคงเป็นเปลวแบบสั้น (ภาพที่ 37,38) พระรัศมีเป็นรูปเปลวที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่เริ่มเข้ามาในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น

พระพุทธรูปกลุ่มนี้ พบทั้งพระพุทธรูปยืนแสดงปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ ครองจีวรห่มคลุม บางแบบพระวรกาย แลเห็นรัดประคด แต่ไม่ปรากฏแถบจีวรด้านหน้า (ภาพที่ 37) อีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน ปางอุ้มบาตร (ภาพที่ 38) ซึ่งพบเพียงองค์เดียวเท่านั้น แสดงถึงรูปแบบการครองจีวรที่ต่างไปจากองค์อื่น ถึงแม้จะมีครองจีวรห่มคลุมบางแบบพระวรกายช่วงบนจนถึงรัดประคดที่แลเห็นชัดเป็นขอบคอด แต่ช่วงล่างกลับแสดงให้เห็นสบงด้านในที่มีแถบจีวรด้านหน้า ที่ปิดคลุมด้วยจีวรเป็นริ้วแบบธรรมชาติ เมื่อยกพระหัตถ์ขึ้นในลักษณะอุ้มบาตร และชายจีวรด้านหลังก็ปรากฏเป็นริ้วเช่นเดียวกับด้านหน้า และชายจีวรด้านหลังวกมาพันที่ข้อพระหัตถ์ (ภาพที่ 39) ลักษณะชายจีวรริ้วอาจได้รับอิทธิพลพระพุทธรูปแบบจีน คล้ายกับ การครองจีวรเป็นริ้วของพระพุทธรูปแผ่นทองคำดูนลาย จากกรุปราสาทประธานวัดราชบูรณะ (ภาพที่ 40)

ภาพที่ 37 พระพุทธรูปปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ สำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

⁷สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 139 .

ภาพที่ 38 พระพุทธรูปยืน ปางอุ้มบาตร ส้ำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 39 ภาพขยายพระพุทธรูป ภาพที่ 38 แสดงการครองจีวรเป็นริ้วด้านหน้า ด้านหลัง และชายจีวรวกขึ้น มาพาดที่ข้อพระหัตถ์ขวา

ภาพที่ 40 พระพุทธรูปแผ่นทองคำดุนลาย ปางมารวิชัย ครองจีวรรี้ว จากกรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ สมัยอยุธยาตอนต้น ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่ง แสดงปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ (ภาพที่ 41) แม้พระรัศมีจะ หลุดหายไป แต่เชื่อว่าคงเป็นรัศมีแบบเปลวเช่นเดียวกับพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ครอง จีวรห่มเฉียง ชายจีวรหรือสังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่ ยาวจรดพระนาภี ปลายตัดตรง

ภาพที่ 41 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 (ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20)

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 กำหนดอายุสมัยในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 แสดงถึงลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่เข้ามาผสมอย่างมาก และบางองค์แสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายรูปแบบจากอู่ทอง รุ่นที่ 2 สู่แบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ดังเช่น

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 องค์นี้ กำหนดอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 องค์นี้ (ภาพที่ 42) มีรูปแบบที่ต่างจากองค์อื่นที่พบร่วมกัน แม้ว่าจะพระพักตร์เหลี่ยมมน พระนลาฏกว้าง ยังคงเส้นไรพระศกแบบศิลปะลพบุรี ในแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พระเกศาเม็ดกลม พระรัศมีม้วนเป็นวงโค้งปลายชี้ขึ้น คล้ายการทำรูปเปลวอย่างง่าย และสังฆาฏิเป็นแถบกว้าง แต่ปลายแยกเป็นแฉก อย่างในศิลปะสุโขทัย ที่พบโดยทั่วไป ในกลุ่มพระพุทธรูปแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 แต่การทำพระเนตรยาวเรียว ปลายพระเนตรโค้งตัวดลงเล็กน้อย รับกับพระขนงโค้งเป็นวงโค้งที่มาบรรจบกันที่สันพระนาสิก พระโอษฐ์เล็ก พระโอษฐ์บนหยักได้รูป พระหนุเป็นปมเล็กน้อย คล้ายกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรกของแคว้นล้านนา ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ที่มีแหล่งบันดาไลจากเมืองมอญ-พม่า โดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยเมืองพุกาม แม้จะพบพระพุทธรูปลักษณะนี้เพียงองค์เดียว แต่ได้แสดงถึงรอยต่อของรูปแบบที่คลี่คลายในระยะแรกของพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 สู่พัฒนาการรูปแบบที่ลงตัวในศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20

ภาพที่ 42 พระพุทธรูปอายุชยา สักริต ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ที่กำหนดอายุอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ลักษณะของพระพุทธรูปกลุ่มนี้มีรูปแบบศิลปะสุโขทัยเข้ามาผสมมากขึ้น ทำให้เกิดลักษณะใหม่ของพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 คือ พระวรกายเพรียวบางได้สัดส่วน ยังคงมีไรพระศก ซึ่งบางองค์ทำขอบกว้างและโค้งลงบรรจบกันที่กลางพระนลาฏ (ภาพที่ 43) พระพักตร์เป็นรูปไข่อย่างชัดเจน พระรัศมีเปลวสูงชันกว่าแต่ก่อน ตามแบบอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย นับเป็นรูปแบบสมัยอยุธยาตอนต้น⁸ ซึ่งเป็นระยะคาบเกี่ยวกับระหว่างพระพักตร์แบบเหลี่ยมในศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 2 ในช่วงแรกตั้งราชธานี ครองจักรพรรดิเพียงปลายสังฆาฏิพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 มีแผนคล้ายเขี้ยวตะขาบเป็นสำคัญ ส่วนฐานมีลักษณะแบบพิเศษ คือ แอ่นเข้าข้างในคล้ายลักษณะของฐานดอกบัวบาน หรือ ฐานปัทมาสน์ แต่ไม่มีการประดับกลีบบัว ซึ่งพบเสมอในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3⁹ พระพุทธรูปกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปนั่ง มักแสดงปางมารวิชัย (ภาพที่ 43 - 45)

ภาพที่ 43 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สวรริต ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

⁸ สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 140 .

⁹ หน้าเดียวกัน .

ภาพที่ 44 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สำริด ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 45 พระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย ศิลปะแบบอู่ทอง รุ่นที่ 3 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทระเกษม

พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20–กลางพุทธศตวรรษที่ 21

พระพุทธรูปยืน ศิลปะอยุธยาตอนต้น ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 มีพุทธลักษณะเพรียวบางขึ้น แสดงปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ ระพักตร์รูปไข่ เม็ดพระศกใหญ่ แม้พระรัศมีจะหักหายไปแต่ยังคงมีร่องรอยที่สันนิษฐานได้ว่าเป็นแบบเปลว อันเป็นลักษณะศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ แต่แสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ทั้งสองข้างแบบศิลปะทวารวดี ทรงครองจีวรห่มคลุม บางแนบพระวรกาย แลเห็นรัดประคด และแถบจีบหน้านางด้านหน้า อันแสดงถึงลักษณะแบบศิลปะลพบุรีที่มีมาก่อนแล้ว ที่สืบต่อจากศิลปะแบบอุทอง รุ่นที่ 3 จึงกำหนดอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (ภาพที่ 46)

ภาพที่ 46 พระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย สำริด สมัยอยุธยาตอนต้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทเกษม

และพระพุทธรูปกลุ่มนี้ยังพบที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย หมวดกำแพงเพชร ซึ่งถือเป็นกลุ่มที่พบน้อยมาก แม้ว่าจะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของสุโขทัย เมืองนี้ได้รับเอาอิทธิพลสุโขทัยหมวดใหญ่ มาปรับแต่งจนมีลักษณะเฉพาะของช่างกำแพงเพชร คือพระนลาฏกว้าง พระหนูเสี่ยม กำหนดอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 20¹⁰ คงส่งรูปแบบให้กับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้นช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 - ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (ภาพที่ 47)

¹⁰สันติ เล็กสุขุม . ศิลปะสุโขทัย , 98 .

ภาพที่ 47 พระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย สำริด สมัยอยุธยาตอนต้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

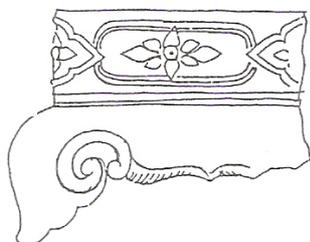

ภาพที่ 48 พระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย สมัยอยุธยาตอนต้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ยังสืบต่ออิทธิพลศิลปะสุโขทัย แบบหมวดใหญ่ มีลักษณะสำคัญที่ปรากฏ คือประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ทรงครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี ปลายเป็นรูปเขี้ยวตะขาบเหนือพระนาภี แต่ขมวดพระเกศาเล็ก และฐานแบบขาสิงห์ ในศิลปะอยุธยา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 (ภาพที่ 49) คล้ายกับฐานสิงห์ปูนปั้น ศิลปะสุโขทัย-อยุธยา ที่พบบริเวณวัดนางพญาศรีสุชนาลัย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 (ภาพลายเส้นที่ 2)

ภาพที่ 49 พระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยาตอนต้น ปลายพุทธศตวรรษที่ 20
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทเกษม

ภาพลายเส้นที่ 2 ฐานสิงห์ปูนปั้น ศิลปะสุโขทัย - อยุธยา ที่วัดนางพญา เมืองศรีสุชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม , กนกนินดินแดนไทย , พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2545) , 142.

พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยแบบหมวดใหญ่องค์หนึ่ง ได้แสดงถึงการพัฒนารูปพระจากเดิม โดยเติมฐานบัว แบบมีลายกลีบบัวประดับเพิ่มขึ้นเหนือฐานสิงห์ และเพิ่มลักษณะพิเศษกว่าเดิมด้วยแนวสี่เหลี่ยมตรงกลางระหว่างขาสิงห์ทั้งสองข้างเพื่อเป็นส่วนรองรับฐาน (ภาพที่ 50) ซึ่งอาจเป็นรูปแบบก่อนที่จะพัฒนาเป็นนมสิงห์ในพระพุทธรูปอิทธิพลสุโขทัยอีกองค์ ที่มีความเป็นอยุธยามากขึ้น (ภาพที่ 51) ซึ่งคล้ายกับขาสิงห์ประดับฐานวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2042 (ภาพที่ 52) และฐานเช่นนี้คงได้รับความนิยมสร้างมาจนถึงอย่างน้อยช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 จึงกำหนดอายุพระพุทธรูปกลุ่มนี้ไว้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

ภาพที่ 50 พระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย สมัยอยุธยาตอนต้น ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทบูร

ภาพที่ 51 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยอยุธยาตอนต้น ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

ภาพที่ 52 แบบขาสិងห์ประดับฐานวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2042
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม.ศิลปะอยุธยา:งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน ,พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:เมืองโบราณ , 2544),106.

พระพุทธรูปอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนา

พระพุทธรูปอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนานั้น พบว่ามีความหลากหลายในรูปแบบ มีทั้ง พระพุทธรูปยืน และพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรและแบบขัดสมาธิราบ คงเกิดการผสมผสานกับ รูปแบบอยุธยา โดยเฉพาะการประดับฐานพระพุทธรูปด้วยฐานสิงห์ที่แสดงถึงการพัฒนารูปแบบ เชิงช่างของกรุงศรีอยุธยา ที่ทั้งส่งและรับรูปแบบงานศิลปกรรมระหว่างกันตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ดังนั้น จึงแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามรูปแบบได้ดังนี้

พระพุทธรูปอยุธยา แบบขัดสมาธิเพชร (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22)

พระพุทธรูปกลุ่มนี้ ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรแลเห็น ฝ่าพระบาททั้งสองงายขึ้น ประทับบนฐานสูง พระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์ค่อนข้างกลม เม็ด พระศกใหญ่ พระรัศมีเป็นรูปดอกบัวตูมหรือหยดน้ำ ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา สังฆาฏิ สั้น พาดอยู่บนพระบ่าซ้ายเหนือพระอุระ ชายสังฆาฏิมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งแบบปลายตัดตรง ทับซ้อนกันเป็นชั้น และแบบปลายแยกเป็นสองแฉกคล้ายเขี้ยวตะขาบ

ลักษณะพระพุทธรูปดังกล่าวมีต้นแบบจากพระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชร ในศิลปะ ล้านนา หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนามของพระพุทธรูปสิงห์¹ ส่วนใหญ่คล้ายกับแบบสกุลช่าง นครศรีธรรมราชในสมัยอยุธยาที่เรียกกันทั่วไปว่า “แบบขนมต้ม” หรือพระพุทธรูปสิงห์ที่ประดิษฐาน ในหอพระพุทธรูปสิงห์ จังหวัดนครศรีธรรมราช (ภาพที่ 53) ที่กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 21² แต่พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรแบบนี้ พบในศิลปะอยุธยาแล้วตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 จากกรุปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ แสดงว่าพระพุทธรูปอยุธยา แบบขัดสมาธิเพชรกลุ่มนี้คงเกิด จากการผสมผสานรูปแบบพระพุทธรูปสิงห์ ที่เรียกกันทั่วไปว่า “เขียงแสนสิงห์หนึ่ง” ในศิลปะล้านนา ให้สอดคล้องกับรูปแบบในศิลปะอยุธยา คือ บั้นพระองค์ที่คอดเล็ก และรัดประคดคาดทับสงเป็น ขอบเว้าสูงและชัดเจน แบบที่พบในพระพุทธรูปศิลปะลพบุรี ที่ได้รับอิทธิพลเขมร ซึ่งไม่พบในกลุ่ม ขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนา

¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , “พระพุทธรูปสิงห์ คือพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนา .” ศิลปวัฒนธรรม , 94-99.

² หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล , ศิลปะในประเทศไทย , พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป , 2534) , 27.

ภาพที่ 53 พระพุทธรูปอยุธยา แบบขัดสมาธิเพชร จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

นอกจากนี้ ช่างยังเพิ่มความงามขององค์พระให้สูงเด่นตามความนิยมฐานสูงในศิลปะแบบล้านนา จากฐานบัวแบบสี่เหลี่ยมและหกเหลี่ยม (ภาพที่ 54) ด้วยการประดับตกแต่งฐานสิงห์คือ ขาหรือแข้งสิงห์ที่มีนมสิงห์ รองรับฐานบัว (บัวคว่ำบัวหงาย) แบบไม่แสดงกลีบบัว (ภาพที่ 55) คล้ายกับฐานสิงห์ปูนปั้น ศิลปะสุโขทัย-อยุธยา ที่วัดนางพญา ศรีสุชนาลัย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 และแบบขาสิงห์ประดับฐานวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2042³ และคงได้รับความนิยมสร้างมาจนถึงอย่างน้อยช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ที่พัฒนาเป็นฐานสิงห์ลดหลั่นกันสามชั้น รองรับฐานบัวหงายที่แสดงกลีบบัวรองรับองค์พระ (ภาพที่ 56) ร่วมสมัยกับการใช้ฐานสิงห์แบบนี้เป็นองค์ประกอบของเจดีย์ศรีสุริโยทัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 21⁴

³ สันติ เล็กสุขุม . ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 107 .

⁴ สันติ เล็กสุขุม , เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย , พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : มติชน , 2545) , 64.

ภาพที่ 54 พระพุทธรูปอุษุทธยา แบบขัดสมาธิเพชร จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ภาพที่ 55 พระพุทธรูปอุษุทธยา แบบขัดสมาธิเพชร ประทับบนฐานสิงห์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม

ภาพที่ 56 พระพุทธรูปอยุธยาแบบขัดสมาธิเพชร ประทับบนฐานสิงห์รองรับฐานบัวหงาย พุทธศตวรรษที่ 22
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

พระวรกายอวบอ้วนในพระอิริยาบถขัดสมาธิเพชร แม้คืบเคยทำกันมาก่อนแล้วในหมู่ช่างล้านนา แต่แปลกในหมู่ช่างอยุธยา ดังเห็นได้จากพระพุทธรูปบางองค์ พระหัตถ์ที่แสดงปางมารวิชัยนั้น นิ้วพระหัตถ์ขวาที่วางพาดพระขงฆ์ในลักษณะชี่นิ้วพระหัตถ์ตรงลงเบื้องล่าง ลักษณะดังกล่าวนี้ต่างจากนิ้วพระหัตถ์ขวามีลีลาที่เรียกว่า *กรีดนิ้ว* อันเป็นสุนทรียภาพทั่วไปของพระพุทธรูปในชวงเวลานั้น จึงเป็นไปได้ว่า การชี่นิ้วพระหัตถ์เช่นนี้อาจเกี่ยวโยงกับลักษณะของพระพุทธรูปแบบล้านนาบางองค์ในพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้นแบบย่อมมาจากศิลปะพม่า (ภาพที่ 57)⁵

ดังนั้น พระพุทธรูปอยุธยาแบบขัดสมาธิเพชรกลุ่มนี้ คงมีต้นแบบจากพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร หรือพระพุทธรูปสี่หิงค์ ในศิลปะล้านนา ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 และปรับรูปแบบองค์พระ และเติมลักษณะแบบฐานสิงห์ ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 จึงควรกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูปกลุ่มนี้ไว้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

⁵ สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 144 .

ภาพที่ 57 พระพุทธรูปอยุธยา แบบขัดสมาธิเพชร จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

พระพุทธรูปอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนา กลุ่มอื่น (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22)

พระพุทธรูปอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนา นอกจากแบบขัดสมาธิเพชรแล้ว ยังพบในกลุ่มของพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก ยังคงความเป็นล้านนาด้วยพระพักตร์ที่กลม พระขนงโก่ง พระเนตรยาว ปลายพระเนตรชี้ขึ้น และพระโอษฐ์บางเล็ก พระหนุเป็นปมอย่างชัดเจน แม้ชายสังฆาฏิจะยาวจรดพระนาภีมีปลายตัดตรง พระรัศมีเป็นเปลว ประทับนั่งบนฐานสามขา อันแสดงให้เห็นอิทธิพลสุโขทัยซึ่งปรากฏมาก่อนแล้วทั้งในศิลปะอยุธยา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 และศิลปะล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 คงเป็นพระพุทธรูปแบบเขียนแสนรุ่นหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 และฐานสามขาที่ช่างอยุธยาคงได้พัฒนารูปแบบไปสู่ขาสีงห์แบบเดี่ยว ๆ ช่วงต้นยุคกลาง ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21

จากการศึกษารูปแบบ เพื่อทำการกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ ที่พบร่วมกับพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ภายในพระอุระและพระพาหาซ้ายของพระมณฑปพิตร พบว่า มีทั้งพระพุทธรูปที่มีมาก่อนการสร้างพระมณฑปพิตร คือ กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยาตอนต้น ทั้งกลุ่มศิลปะแบบอู่ทอง ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 - กลางพุทธศตวรรษที่ 20 พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - พุทธศตวรรษที่ 21 และพระพุทธรูปอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนา ทั้งแบบขัดสมาธิเพชร และแบบเขียงแสนรุ่นหลัง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ดังนั้น พระพุทธรูปแบบประเพณีกลุ่มต่าง ๆ ที่พบร่วมกับพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ภายในพระอุระและพระพาหาซ้ายของพระมณฑปพิตรนั้น กำหนดอายุสมัยราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22

พระพุทธรูปอยุธยา แบบทรงเครื่องน้อย

พระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พบจำนวนมากที่สุดถึง 35 องค์ จากพระพุทธรูปทั้งหมดที่พบจากพระอุระและพระพาหาซ้ายพระมณฑปพิตร จัดเป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาที่เรียกกันทั่วไปว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย¹ อันหมายถึง พระพุทธรูปทรงอาภรณ์ เครื่องประดับอย่างน้อย² มีทั้งพระพุทธรูปนั่งและพระพุทธรูปยืน พระพุทธรูปนั่งแสดงปางสมาธิและพระพุทธรูปยืน แสดงปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียว (ปางห้ามญาติ) และทั้งสองพระหัตถ์ (ปางห้ามสมุทร) แม้ว่าพระพุทธรูปจะมีลักษณะพระพักตร์ทั้งกลมป้านและเรียวยาว กับพระวรกายที่ค่อนข้างอวบและเพรียวบาง แตกต่างกันไปบ้าง ก็คงเป็นด้วยแนวทางฝีมือช่างในสมัยนั้น ที่เลือกรับปรับแต่งให้เหมาะสมตามความต้องการของผู้สร้าง แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนทรงเครื่องประดับทับบนนิจวัตรที่บางแนวพระวรกาย จนแลเห็นสงฆ์ที่มีรัศมีประดับทับแถบตั้ง เรียกว่า แถบจีบหน้านาง

การทรงเครื่องประดับที่มากน้อยต่างกันของพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยกลุ่มนี้ ทำให้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปทรงเครื่องเพียงมงกุฎอย่างเดียว หรือมงกุฎและกมลทล

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ พบทั้งพระพุทธรูปนั่ง ปางสมาธิ และพระพุทธรูปประทับยืน ปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียว และปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์(วิตรรกะมุทรา) มีทั้งพระพักตร์ค่อนข้างกลม เสี้ยม และเรียวยาว แบบรูปไข่ผสมผสานรูปแบบกันไป

พระพุทธรูปนั่ง ปางสมาธิ มีเพียงองค์เดียว ประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานปัทม์ ไม่มีลายกลีบบัว ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฎิยาวจรดพระนาภี ปลายสังฆาฎิตัดตรง และสวมเครื่องประดับอย่างเดียว คือ มงกุฎ ที่มีกะบังหน้ามงกุฎเน้นกรอบพระพักตร์ ด้านข้างของกะบังหน้าออกครีบลึก ๆ กลางพระเศียร คือ รัศมีเกล้าทรงกรวยสั้นครอบเกล้าเกศา และมีพระพักตร์กลมอวบอิม แสดงถึงรูปแบบศิลปะล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 (ภาพที่ 58)

¹ มีจำนวนทั้งสิ้น 35 องค์ เก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทเกษม จำนวน 30 องค์ และที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จำนวน 5 องค์

² สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน , 143 .

ภาพที่ 58 พระพุทธรูปทรงเครื่อง กลุ่ม 1 พระพุทธรูปนั่ง ปางสมาธิ ทรงมงกุฎเพียงอย่างเดียว
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม

ส่วนพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียวและสองพระหัตถ์ ครองจีวรห่มคลุม บางแบบพระวรกาย แลเห็นเพียงสบงและรัดประคด สบงมีรัศมีคดคดทับแถบจีบหน้านาง บางองค์มีชายผ้ายื่นพันเหนือรัดคด เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลพบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 อันมีต้นแบบจากศิลปะเขมร บางองค์จีวรที่ตกลงด้านข้างพระวรกายมีลักษณะโค้งมน ไม่ห้อยลงมา ด้านข้างเป็นปลายแหลม และสวมเครื่องทรง คือ มงกุฎและกุธทล (ภาพที่ 59)

59 ก

59 ข

ภาพที่ 59 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียว (59 ก) และปางประทานอภัยสองพระหัตถ์(วิตรรกะมูทรา) (59 ข) สวมเครื่องทรงเพียงมงกุฎและกุดขนาด จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทระเกษม

กลุ่มที่ 2 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยที่ประดับมากขึ้น คือ มงกุฏ กุณฑล กรองศอ สังวาล ทับทรวง พาหุรัด และทองพระกร

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ มีทั้งพระพุทธรูปประทับนั่ง และประทับยืนแสดงปางประทานอภัย ทั้งพระหัตถ์เดียว และสองพระหัตถ์(วิตรรกะมุทรา) เช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1 แต่มีการประดับเครื่องทรงของพระพุทธรูปมากขึ้น คือ มงกุฏ กุณฑล กรองศอ สังวาล ทับทรวง พาหุรัด และทองพระกร แต่ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งหรือพระพุทธรูปประทับยืนจะไม่ทรงสวมทองพระบาท

พระพุทธรูปนั่ง แสดงปางสมาธิ พบเพียง 3 องค์ มีรูปแบบเดียวกับกลุ่มที่ 1 คือ สวมมงกุฎมีกะบังหน้า และส่วนบนเป็นรูปกรวยแหลม แต่ประดับเครื่องทรงมากกว่า คือ มีกุณฑลเพียงองค์เดียว (ภาพที่ 60 ก) กรองศอ ทับทรวง(ตาบ) สังวาล และทองพระกร แต่ต่างกันที่จะกลุ่มที่ 2 ทรงครองจีวรห่มคลุม (ภาพที่ 60 ก , 60 ข , 60 ค) ที่น่าสนใจอยู่องค์หนึ่ง ไม่มีฐาน มีเดือยด้านหน้าและด้านหลังสำหรับสวมกับฐานพระ(ภาพที่ 60 ค) จากการศึกษาพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย สมัยอยุธยา จากแหล่งอื่น ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม ได้พบพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดปรก ที่มีรูปแบบคล้ายกัน และสามารถแยกเป็นสองชิ้น โดยการถอดสลักหรือเดือยออก อาจเป็นไปได้ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่ององค์นี้ อาจเป็นพระพุทธรูปขนาดปรก และพระพักตร์ของพระพุทธรูปประทับนั่งทั้งสองกลุ่ม มีพระพักตร์กลม อวบอิม อย่างพระพุทธรูปในศิลปะล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 เช่นกัน

60 ก

60 ข

60 ค

ภาพที่ 60 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย กลุ่มที่ 2 ประทับนั่ง ปางสมาธิ สวมเครื่องทรง คือ มงกุฏ กุณฑล (60 ก) กรองศอ สังวาล ทับทรวง พาหุรัด และทองพระกร (60 ก, 60 ข , 60 ค)

ส่วนกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยประทับยืน แสดงปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียว (ภาพที่ 61 ก) และปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์(วิตรรกะมุทรา) (ภาพที่ 61 ข) มีรูปแบบพระพักตร์เช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1 และทุกองค์ครองจีวรห่มคลุม บางแนบพระวรกาย เครื่องทรงเครื่องประดับมากกว่ากลุ่มแรก คือ มงกุฏ กุณฑล กร องศอ สังวาล ทับทรวง พาหุรัด และทองพระกร แต่มีบางองค์ที่ไม่สวมกุณฑล พระพักตร์ของพระพุทธรูปกลุ่มนี้ มีทั้งแบบกลม แบบศิลปะล้านนา และรูปไข่แบบศิลปะสุโขทัย

61 ก

61 ข

ภาพที่ 61 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยประทับยืน แสดงปางประทานอภัยพระหัตถ์เดียว (ภาพที่ 61 ก) และปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์(วิตรรกะมุทรา) (ภาพที่ 61 ข)

พระพุทธรูปอุษยยาแบบทรงเครื่องน้อยกลุ่มนี้ แสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปทรงเครื่อง แบบล้านนา(ศิลปะเชียงแสน) ซึ่งมีมาก่อน³ คงมีส่วนเกี่ยวข้องกันกับแบบอย่างพระพุทธรูปอุษยยา กลุ่มทรงเครื่องน้อย ที่มีพุทธลักษณะสัมพันธ์กัน คือ การสวมมงกุฎแบบครอบ มีส่วนเป็นทรงกรวยแหลม การขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ครองจีวรที่แสดงแต่เครื่องทรงเพียงอย่างเดียว ไม่แสดงการครองจีวร จึงไม่ปรากฏจีวรระหว่างทรงช่องพระกรซ้ายของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21⁴ ดังเช่นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 62) และรูปแบบลวดลายการประดับเครื่องทรงคงมีส่วนสัมพันธ์กับเทวรูป สำริด ในสมัยสุโขทัย ที่สร้างในสมัยพระยาสิทธิ ในปี พ.ศ.1893⁵ (ภาพที่ 63)

ภาพที่ 62 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 21
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ที่มา : รศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

³ เรื่องเดียวกัน , 144 .

⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , “ ศิลปะล้านนา , “ เอกสารคำสอน รายวิชา 317 405 ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 – 21 ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2547, (อัคราณา) , 91.

⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , ศิลปะล้านนา , 92 .

ภาพที่ 63 เทวรูป สำริด ในสมัยสุโขทัย ที่สร้างในสมัยพระยาสิทธิ ใน ปี พ.ศ.1893

เทวรูปเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ความนิยมสร้างประติมากรรมในสมัยนั้น ไม่แยกรูปแบบระหว่าง เทวรูปกับพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระพักตร์รูปไข่ และพระวรกายที่เพรียวบาง ได้สัดส่วน อาจเป็น เพราะช่างต้องการเลือกรูปแบบและทรวดทรงที่งามสง่า และเกิดศรัทธาในการเคารพบูชา จึงทำให้ พระพักตร์และพระวรกายทั้งสองแบบไม่ต่างกัน ทำให้ทราบถึงประติมานวิทยาของรูปเคารพ ด้วย รูปแบบเครื่องทรง และพระวรกายที่เป็นลักษณะเฉพาะของเทวรูป หรือพระพุทธรูปเท่านั้น

ดังนั้น ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนอื่น คงทำให้เกิดการถ่ายเทรูปแบบงาน ศิลปกรรมระหว่างกัน ทำให้พระพุทธรูปแบบทรงเครื่องน้อย สมัยอยุธยา ที่พบจากพระ อู่ระและพระพาลาซ้ายพระมณฑลพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดอายุสมัยได้ราว พุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 22

พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยกับการประดับ

เครื่องทรงของพระพุทธรูปส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุดน้อย ส่วนที่ชำรุดเสียหายมาก คือ ตั้งแต่พระวรกายบางส่วนหักหาย และมีการหลุดลอกของรักและทองโดยทั่วไป เนื้อสำริดผุกร่อน เป็นสนิม แต่สามารถประมวลรูปแบบ และลวดลายการประดับ จากการศึกษานี้ ได้ดังนี้

มงกุฏ

พระพุทธรูปทรงเครื่องทุกองค์ประดับด้วยเครื่องประดับเป็นอย่างน้อยที่สุดหนึ่งอย่าง คือ มงกุฏ ซึ่งเป็นเครื่องหมาย เป็นสื่อแสดงถึงลักษณะพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างชัดเจน ดังนั้น รูปแบบและลวดลายประดับมงกุฏ จึงต้องสร้างเสริมให้กับพระพุทธรูปสง่างาม นำเคารพศรัทธา

มงกุฏพระพุทธรูปอยุธยา แบบทรงเครื่องน้อยกลุ่มนี้ ประกอบไปด้วย กะบังหน้าที่เน้น กรอบพระพักตร์ ทั้งสองข้างของกะบังหน้าออกครีบลึก ๆ เหนือใบพระกรรณ กลางพระเศียรมีรัศมีเกล้าทรงกรวยครอบเกล้าเกศา⁶ และแผ่นเบื้องหลังมงกุฏ(ส่วนที่แผ่นครอบพระเศียรด้านหลัง ลงไปถึงต้นพระศอ) และมักประดับส่วนบนมงกุฏด้วยปุมปลายแหลมขนาดเล็ก ตั้งแต่ 2-4 ปุม

จากการศึกษาพบว่า มงกุฏทุกองค์ประกอบขึ้นจากส่วนสำคัญดังกล่าวข้างต้นเหมือนกัน แต่ก็มีรูปทรงมงกุฏที่แตกต่างกัน อาจเป็นด้วยฝีมือช่างที่ต้องการให้สอดคล้องกับพระพักตร์ที่มีทั้งแบบ ยาวรีคล้ายรูปไข่ (ภาพที่ 64 ก , 64 ข , 64 ค) และแบบกลม (ภาพที่ 64 ง) ซึ่งส่งผลโดยตรงกับการเลือกรูปแบบ และลวดลายประดับให้เหมาะสม ลงตัวกับรูปแบบมงกุฏ

ก

ข

ค

ง

ภาพที่ 64 กะบังหน้า และรัศมีเกล้ามงกุฏทรงกรวยแบบต่าง ๆ

จัดแสดงและเก็บรักษา ณ ห้องคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

⁶ สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงของแผ่นดิน ,143 – 144.

กะบังหน้าและรัตเกล้า

กะบังหน้า หมายถึง กรอบหน้าเป็นเครื่องประดับรัตเกล้า⁷ ด้านหน้าของกะบังมีทั้งที่เป็นเส้นตรง เผยให้เห็นถึงพระนลาฏกว้างด้านหน้า (ภาพที่ 64 ก , 64 ง) และแบบเป็นแนวเส้นโค้งลงมาเป็นมุมแหลมบรรจบกันที่กลางพระนลาฏ (ภาพที่ 64 ข)

กะบังหน้าประกอบด้วย ระเบียบลายที่พบเกือบทุกองค์ คือ ลายเม็ดประคำหรือเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน (ขอบล่างครอบพระนลาฏ) ภายในเป็นพื้นที่ประดับลวดลายต่าง ๆ คือ ตรงกลางมักประดับลายประจำยาม หรือเป็นลายดอกสี่กลีบ และต่อออกไปด้านข้างของกะบังหน้า (ภาพที่ 65) ด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบประดิษฐ์ คือ ตัดทอนรูปแบบตามธรรมชาติ จนเหลือเพียงลายเส้นหรือลายประดิษฐ์ มีทั้งลายก้านขดและลายสอดสานต่อเนื่องอย่างลงตัว ขอบบนของกะบังหน้าเป็นลายกระจังขนาดเล็ก ขมวดปลาย (๑) ลายกลีบบัว (๒) ลายตาอ้อย (๓) ลายสามแฉก (๔) มีบางองค์ทำเป็นแนวเส้นเรียบ ๆ คาดเป็นขอบเท่านั้น

ลวดลายประดับภายในกรอบเส้นคู่ขนาน เกิดขึ้นจากการผสมผสาน ดัดแปลงรูปแบบจากลายเส้นวงโค้ง เป็นลายแบบต่าง ๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลายก้านขด ลายประจำยามหรือลายดอกสี่กลีบ เป็นต้น (ภาพที่ 66 ก-ณ) แต่ละลายประดิษฐ์ให้พอดีกับพื้นที่ว่างของกรอบในเส้นคู่ขนาน โดยอาศัยการออกลายที่เลื่อนไหลไปในพื้นที่ว่าง โดยไม่เสียรูปแบบแม่ลาย การประดับมงกุฎด้วยลายเส้นเช่นนี้ เปรียบได้กับการประดับมงกุฎจริง ลายต่าง ๆ คงแทนการแกะดูนลวดลายบนมงกุฎจริง และร่องรอยการเจาะช่องบนกะบังหน้าที่ปรากฏบนพระพุทธรูปบางองค์ คงทำขึ้นเพื่อประดับอัญมณีมีค่า (ภาพที่ 66 ข , 66 จ) และบางองค์ช่องว่างของลายมีรอยสีติดอยู่ ซึ่งอาจมีการใช้สีแต้มแต่งแทนด้วยก็เป็นไป (ภาพที่ 66 ฉ)

ลายเม็ดกลมหรือเม็ดประคำในเส้นคู่ขนานประดับกะบังหน้าของมงกุฎพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ภาพที่ 65 ระเบียบการวางลายประดับบนกะบังหน้ามงกุฎพระพุทธรูปแบบทรงเครื่องน้อย

⁷ รัตเกล้า หมายถึง เครื่องประดับศีรษะ

รัดเกล้ามงกุฎที่ประดับส่วนบนสุดของมงกุฎ ส่วนใหญ่จะชำรุดที่ส่วนยอด แต่หลายองค์ ยังสภาพดี พอประมวลรูปแบบได้ว่า รัดเกล้าเป็นลักษณะทรงกรวยแหลม มีทั้งแบบเป็นปล้องซ้อนลดหลั่นกัน 2 - 3 ปล้อง (ภาพที่ 64 ข , 64 ค) บางองค์มีวงแหวนคั่นแต่ละปล้อง (ภาพที่ 64 ก) ขึ้นอยู่กับความสูงมากหรือน้อยของกรวย ที่คงสร้างให้สอดคล้องกับรูปแบบของพระพักตร์และกะบังหน้า

ก

ข

ค

ง

จ

ฉ

ช

ซ

ฅ

ภาพที่ 66 ก-ฅ ลวดลายประดับกรอบหน้าของมงกุฎพระพุทธรูปทรงเครื่อง

กะบังหน้าของพระพุทธรูปแบบทรงเครื่องน้อย มีรูปแบบคล้ายคลึงกับมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะลพบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา (ภาพที่ 67) และเทวรูปสำริด สมัยสุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 (ภาพที่ 63) พบว่ามีระเบียบการวางลายในกรอบที่ขนานด้านบนและด้านล่างด้านลายเม็ดประจำหรือเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน และส่วนขอบบนก็ประดับลายเส้นวงโค้ง แต่ต่างกันตรงที่กะบังหน้าของพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ทำเป็นลายวงโค้งสามเหลี่ยมปลายม้วนเข้าด้านใน (๑) แบบเดียวกับเทวรูปสำริด สมัยสุโขทัย แม้รูปทรงก็คงได้รับรูปแบบจากเทวรูปสำริดกลุ่มนี้เช่นกัน

ส่วนรัดเกล้าทรงกรวยนี้ สันนิษฐานว่า อาจพัฒนารูปแบบจากรัดเกล้าในศิลปะลพบุรีที่เป็นทรงกรวยแบบเตี้ย มาปรับปรุงรูปแบบยัดให้สูงขึ้นตามลักษณะพระพักตร์และมงกุฎที่เพรียวขึ้น ดังเห็นได้จากเทวรูปสำริด สมัยสุโขทัย บางองค์รัดเกล้ามงกุฎก็เป็นทรงกรวย อาจเป็นได้ว่า ช่างไม่ได้แยกความแตกต่างระหว่างมงกุฎเทวรูป และพระพุทธรูป เพราะพระพักตร์และพระวรกายของเทวรูป สำริด ก็คล้ายพุทธลักษณะของพระพุทธรูปหมวดใหญ่สมัยสุโขทัยมีพระพักตร์เรียวยาวรูปไข่ และพระวรกายสูงเพรียวเช่นกัน

ภาพที่ 67 เศียรพระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะลพบุรี ช่วง พ.ศ. 1650-1700

ที่มา : หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 44.

แผ่นเบื้องหลังมงกุฎ

แผ่นเบื้องหลังมงกุฎ คือ ส่วนที่ปิดทับด้านหลังพระเศียร จากบริเวณกลางพระเศียรลงมาจนถึงต้นพระศอก โดยเน้นการศึกษาวดลายประดับด้านข้างและด้านหลังของมงกุฎ

แผ่นเบื้องหลังมงกุฎ ส่วนที่ปิดครอบพระเศียรด้านหลังนั้น ขอบบนประดับด้วยลายแบบเดียวกับขอบบนของกะบังหน้า และส่วนที่ปิดทับพระเศียรด้านหลังทำเป็นกรอบล้อมด้วยลายเม็ดประจำ หรือเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน (ภาพที่ 68 ก - ค) ภายในเป็นลายตารางรูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ภายในตารางแต่ละรูปมีลายดอกชัชพุกษ⁸ หรือดอกกลม บ้างก็เป็นลายดอกสี่กลีบ (ภาพที่ ฎ-ฐ) และยังพบการประดับที่พิเศษกว่ามงกุฎองค์อื่น คือ ประดับด้วยลายช่องสี่เหลี่ยมด้วยกระจกเกียบสีขาว ตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมในแนวทแยงมุม ซึ่งพบเพียง 2 องค์ เท่านั้น (ภาพที่ 68 ท-ฒ)

⁸ หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล , เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) ,13.

นอกจากนั้น การประดับแผ่นเบื้องหลังมณฑปส่วนล่างที่น่าสนใจ คือ การใช้ลายเส้นตรงประดับในกรอบอย่างเรียบง่าย แต่ส่วนบนกลับตกแต่งลวดลายอย่างงดงาม ด้วยเส้นโค้งสอดสานเกี่ยวพัน (ภาพที่ 68 ซ-ญ) คงต้องการรักษารูปแบบการเขียนแบบเส้นพระเกศาจริง ซึ่งเคยนิยมประดับเช่นนี้มาก่อนในศิลปะลพบุรี ที่รับรูปแบบดังกล่าวมาจากศิลปะเขมร สมัยบายน อีกต่อหนึ่ง

แม้ว่าจะมีรูปแบบการประดับที่หลากหลาย แต่การจัดวางรูปแบบการประดับก็เป็นไปอย่างมีระเบียบ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (ภาพที่ 69) ด้วยแนวเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน โดยส่วนบนนั้น ส่วนใหญ่ประดับลายพันธุ์พฤกษาแบบประดิษฐ์ และลายก้านขด บางองค์ที่ประดับลายเส้นทแยงมุมหรือกากบาท (ภาพที่ 68 ค , 68 ฎ) ส่วนล่าง ประดับด้วยตาราง แบบเส้นตรงตัดกันก็มี แบบเส้นทแยงมุมก็มี และประดับเม็ดกลมบนช่องว่างบ้าง ทับบนเส้นที่ตัดกันบ้าง เพื่อลดพื้นที่ว่าง และยังลดพื้นที่ว่างด้วยการประดับแบบพิเศษ ด้วยการประดับกระจกเกรียบสีขาว อาจเป็นเพียงการทดลองประดับก็ได้ เนื่องจากพบการประดับกระจกเพียงสององค์ในพระอุระและพระพาหาซ้ายพระมณฑปพิตร

ลวดลายประดับแผ่นเบื้องหลังมณฑปทรงเครื่องน้อยกลุ่มนี้ คล้ายกับการประดับลายโปร่งประกอบจากดอก กิ่ง ก้าน และใบ ที่เรียกว่า “ลายเครือล้านนา”⁹ ได้รับความนิยมประดับสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยการประดับลวดลายเต็มพื้นที่ เช่น ลวดลายแบบพันธุ์พฤกษา ประดับซุ้มจรนำแปดเหลี่ยม ภายในวัดสะดือเมือง จังหวัดเชียงใหม่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (ภาพที่ 71) และพบการตกแต่งประเภทอื่น เช่น ลายพันธุ์พฤกษาและลายก้านขดประดับจานเขียนลายสีดำใต้เคลือบ จากเตาเมืองศรีสัชชนาลัย อยุธยาปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 (ภาพที่ 72) และแพร่หลายมาถึงอยุธยา เห็นได้จากงานศิลปกรรมในยุคต้นที่มีการประดับลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบประดิษฐ์ และลายก้านขด ที่ประดับตกแต่งสิริภรณ์ ถักด้วยทองคำ (ภาพที่ 73) และตลับทองคำ จากกรุปราสาท วัดราชบูรณะ อยุธยา ลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบประดิษฐ์ที่สอดสานอย่างลงตัวบนพื้นที่ที่กำหนดไว้แล้ว (ภาพที่ 74)

ส่วนลายขนานข้างที่โค้งเหนือขมับยาวลงมาถึงพระกรรณด้านหน้า และเว้าเหนือพระกรรณอ้อมไปด้านหลัง หรือส่วนที่เป็นจอนหู มีเส้นคู่ขนานที่ประดับด้วยเม็ดกลมเป็นกรอบล้อมภายในมีการประดับทั้งแบบเส้นตรงเขียนแบบพระเกศา (ภาพที่ 70 ก-ข) ลายเส้นคดโค้ง ก้านขด (ภาพที่ 70 จ) บางองค์ไม่มีเส้นคู่ขนานคั่น ราวกับเป็นกรอบรอบแผ่นเบื้องหลังมณฑป (ภาพที่ 70 ง)

⁹ มารุต อัมรานนท์ , วัดเจ็ดยอด(มหาโพธาราม) ศิลปะยุคทองของล้านนา (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม , 2527) , 108 .

บางองค์ก็ไม่มีลายขนานบเลย (ภาพที่ 70 ค) แสดงให้เห็นถึงการรับรูปแบบลายขนานข้างพระพักตร์หรือจอน จากพระพุทธรูปในศิลปะลพบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ที่รับรูปแบบประติมากรรมเขมร ทั้งเทวรูปและพระพุทธรูป

ก ข ค ง

จ ฉ ช

ซ ฅ ญ ฒ

ฎ ฏ ท ฒ

ภาพที่ 68 ก-ฒ ลวดลายประดับตัวแผ่นเบื้องหลังมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ภาพที่ 69 รูปแบบการจัดวางลวดลายการประดับ แผ่นเบื้องหลังมงกุฏ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ก

ข

ค

ง

จ

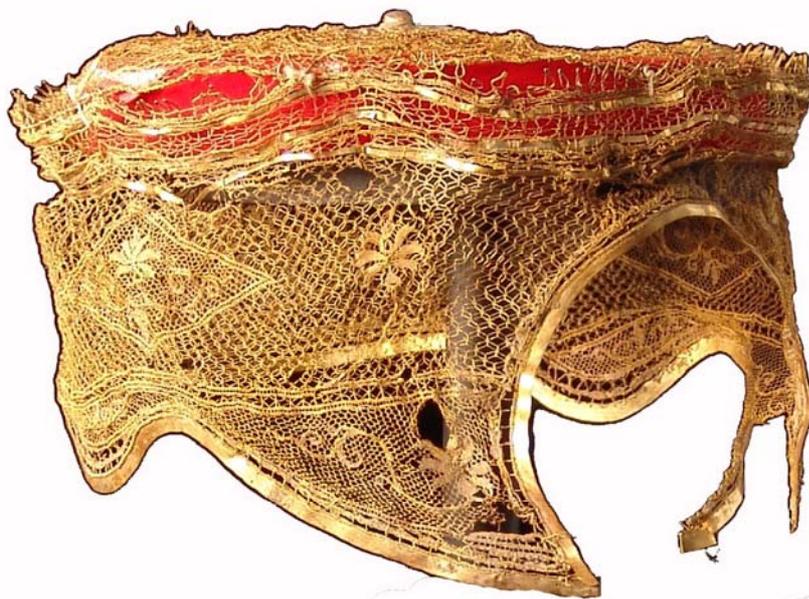
ภาพที่ 70 ลวดลายขนาดข้างแบบต่าง ๆ ของมงกุฏพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ภาพที่ 71 ลวดลายพันธุ์พฤกษา ประดับชุ่มจระนำแปดเหลี่ยม วัดสะดือเมือง จังหวัดเชียงใหม่
เป็นงานซ่อมภายหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 21
ที่มา : รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

ภาพที่ 72 ลายพันธุ์พฤกษา และลายก้านขดประดับชามเขียนลายสีดำได้เคลือบ จากเตาเมืองศรีสัชชาลัย
อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 73 ศิราภรณ์ ทองคำ จากกรุปราสาทประธานวัดราชบูรณะ อายูราวพุทธศตวรรษที่ 20

ภาพที่ 74 ตลับทองคำ ดุนลายพันธุ์พฤกษา ที่สอดสานต่อเนื่อง จากกรุปราสาทประธานวัดราชบูรณะ อายูราวพุทธศตวรรษที่ 20

กุดทอล

กุดทอลมีลักษณะเป็นรูปตุ้ม บางแบบแบ่งส่วนล่างออกเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นตามความยาวของกุดทอล แต่ส่วนเรียบข้างบนมีขนาดใหญ่และค่อนข้างยาวลงมาเล็กน้อย¹⁰ (ภาพที่ 68 ก , 68 ค , 68 ง) บางองค์มีรูปแบบของกลีบบัวเล็ก ๆ ประดับอยู่ด้วย (ภาพที่ 68 ข)

กุดทอลรูปตุ้มนี้นปรากฏมาแล้วในงานศิลปกรรมอื่น ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 คือ เทวรูปสำริด สมัยพระยาสิทธิเทว ราวพุทธศตวรรษที่ 19 (ภาพที่ 69) ลายเส้นภาพเทวดาจารย์บนแผ่นหิน จากวัดสรศักดิ์ มีจารึกระบุปี พ.ศ.1960 (ภาพที่ 75) ซึ่งคงรับรูปแบบจากพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะลพบุรี ที่นิยมสร้างมาก่อนแล้วในศิลปะเขมร

ภาพที่ 75 ลายเส้นภาพเทวดาจารย์บนแผ่นหิน จากวัดสรศักดิ์ มีจารึกระบุปี พ.ศ.1960
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะสุโขทัย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ,2549) , 106.

กรองศอ

กรองศอมีด้วยกันหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นแผ่นโค้งครึ่งวงกลม (ภาพที่ 76 ก, 76 ข) แบบรูปสามเหลี่ยมกลับหัวลง (ภาพที่ 76 ค) และขอบหยักคล้ายกลีบบัว รูปแบบนี้คงทำเลียนแบบเครื่องทรงกษัตริย์หรือฉลองพระองค์มากกว่าการประดับจริง และประดิษฐ์เป็นลายเฉพาะองค์ (ภาพที่ 76 ง) เป็นต้น กรองศอมีลวดลายประดับทั้งด้านหน้าและด้านหลังองค์พระ ลายที่ประดับกรองศอคล้ายลายประจำยามตรงกลางด้านหน้าประกอบด้วยลายนูน ตรงกลางเป็นวงรูปไข่ บ้างก็เป็นลายก้านขด และเส้นโค้ง คล้ายรูปดอกไม้ ใบไม้ม้วน และรูปแบบยังคล้ายกรองศอของเทวรูปสำริด สมัยสุโขทัยด้วย (ภาพที่ 63)

¹⁰ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย , 26.

ก

ข

ค

ง

ภาพที่ 76 ลวดลายประดับกรองศอพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ทับทรวงและสังวาล

ทับทรวง (ตาบ) เป็นส่วนปิดทับส่วนปลายของสังวาล ที่เป็นสายห้อยลงมาจากขอบล่างของกรองศอ เป็นลายเม็ดประคำในเส้นคู่ขนาน บางเส้นยาวลงมาระดับพระอุระ บางเส้นก็ยาวลงมาถึงพระนาภี จากการศึกษาพบว่ารูปแบบส่วนใหญ่ของทับทรวงจะติดอยู่กับสายสังวาลด้วยปลายทั้งสองข้าง และจัดวางลวดลายในกรอบทรงสี่เหลี่ยมทแยงมุม กรอบมักประดับด้วยลายเม็ดประคำในเส้นขนาน บางแบบมีหยักด้านบน (ภาพที่ 77 ก) หรือหยักโค้งโดยรอบ (ภาพที่ 77 ข , 77 ค) ภายในกรอบบางแบบประดิษฐ์เส้นโค้งเป็นลายประจายาม ดอกสี่กลีบ และลายเส้นคดโค้ง มีแบบพิเศษเพียงองค์เดียวที่ทำเป็นลักษณะดอกไม้ประดิษฐ์ (ภาพที่ 77 ง) ซึ่งสังวาลและทับทรวงลักษณะคล้ายกันนี้ มีปรากฏมาก่อนแล้วบนที่เทวดาปูนปั้น มณฑปวัดตระพังทองกลาง สุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 (ภาพที่ 78) และพบในงานศิลปกรรมอื่น เช่น ลวดลายบนเครื่องถ้วยสุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

ภาพที่ 77 สังกวาลและทับทรวงประดับใต้กรงศอพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ภาพที่ 78 สังกวาลและทับทรวง เทวดาปูนปั้น มณฑปวัดตระพังทองกลาง สุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม , ศิลปะสุโขทัย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ,2549) , 106.

พานุรัตและทองพระกร

พานุรัตและทองพระกรมีลักษณะเป็นวงกลม ลายที่ประดับเครื่องทรงทั้งสองนี้เป็นแบบเดียวกัน คือ บางองค์เป็นแผ่นครอบต้นแขน ประดับลายเส้นขดม้วน ในลายเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน (ภาพที่ 79 ก) บางแบบเป็นลายสี่เหลี่ยมภายใน (ภาพที่ 79 ข) แต่ส่วนใหญ่พบว่าเป็นลายเม็ดกลมภายในเส้นคู่ขนาน (ภาพที่ 79 ค) อาจเพราะเป็นเครื่องทรงที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถลงรายละเอียดดลวดลายได้มาก จึงพบว่านิยมทำแบบง่าย ๆ

ภาพที่ 79 พานุรัตและทองพระกร พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย